

Leszek Woźniak, Bożydar Ziółkowski, Sylwia Dziedzic

Politechnika Rzeszowska

UWARUNKOWANIA I POTRZEBA INTEGRACJI PRZEDSIĘBIORSTW SEKTORA ROLNO-ŻYWNOŚCIOWEGO W WARUNKACH DOMINACJI KORPORACJI GLOBALNYCH

*Podstawową wolnością współczesnego globalnego targowiska
jest wolność nieskrępowanego wzrostu
bez względu na konsekwencje dla środowiska lub społeczeństwa.*

Paul Hawken

1. Wstęp

Zjawisko globalizacji zostało dostrzeżone i zdefiniowane w latach pięćdziesiątych. Jego istota wiąże się ze wzrastającym upowszechnianiem wiedzy. W czasach, gdy w ułamku sekundy informacja o wydarzeniach na świecie stała się dostępna większości społeczeństw globu, zaczęła powstawać nowa jakość, nazwana przez McLuhana „globalną wioską”. Proces ten jest współdzieleniem określonych efektów ludzkiej działalności i dotyczy niemal wszystkich dziedzin, w tym także gospodarki żywnościowej. Zachodzące w jego ramach przejawy globalizacji wyrażają się ukonstytuowaniem międzynarodowych korporacji produkujących żywność. Efekty ich oddziaływania sprowadzają się często do społecznie i środowiskowo zbędnych efektów ubocznych. Wśród nich wymienia się m.in.

- osłabienie trwałości systemów przyrodniczych,
- negatywne konsekwencje społeczne (przede wszystkim na terenie wsi),
- pogorszenie jakości produkowanej żywności.

W tej sytuacji powstaje pytanie o możliwość przeciwdziałania wspomnianym objawom. Jest ono uzasadnione tym bardziej, iż z biegiem czasu efekty te będą się

nasilały. Ponieważ ich wpływ jest dla większości ogniw agrobiznesu zbędny, dlatego warto rozważyć, w których sferach zaznacza się potrzeba poprawy istniejącego stanu. Szczególny akcent powinno się w tym względzie położyć na rolnictwo, będące najważniejszym składnikiem gospodarki żywnościowej.

Uwzględniając wszystkie wymienione przesłanki, zasadne będzie potraktowanie rolnictwa jako bazowego przykładu w obszarze prowadzonej analizy.

Wynikającym z tego celem niniejszego opracowania jest omówienie znaczenia integracji przedsiębiorstw sektora agrobiznesu. Prowadzone rozważania dotyczą okoliczności, w których dominują korporacje globalne zajmujące się produkcją żywności przy równoczesnym istnieniu małych i średnich wytwórców. Rozważając wynikające z tej sytuacji uwarunkowania i potrzeby konsolidacji słabszych podmiotów funkcjonujących w łańcuchu żywnościowym, główną uwagę skupiono na podstawowym i najbardziej wrażliwym ogniwie, tj. rolnictwie. Formułowane wnioski nakreśliły możliwe i konieczne kierunki przyszłościowej jego ewolucji, wynikające zasadniczo ze strategii zrównoważonego rozwoju.

2. Integracja przedsiębiorstw agrobiznesu

Pojęcie agrobiznesu uformowało się w 1955 r. za sprawą, uznawanego dziś za prekursora, Amerykanina J.H. Davisa, który „po raz pierwszy wprowadził do nauk ekonomicznych termin i pojęcie agrobiznesu” [*Funkcjonowanie...* 1994, s. 11]. W najprostszym ujęciu słowo to oznacza bardzo duże lub połączone przedsiębiorstwa w przemyśle rolniczym [Cramer, Jensen 1994, s. 9]. Z kolei zaproponowana przez J.H. Davisa i R.A. Goldberga szersza interpretacja podaje, że agrobiznes to „ogólna suma wszystkich działań zaangażowanych w wytwarzanie oraz dystrybucja dostaw rolnych, aktywności produkcyjnej w gospodarstwie, magazynowanie, przetwarzanie, logistyka artykułów gospodarstwa rolnego i towarów z nich otrzymanych” [Cramer, Jensen 1994, s. 9; Davis, Goldberg 1957].

Zobrazowanie zasięgu agrobiznesu można przedstawić na podstawie wyróżnionych przez wspomnianych autorów, trzech głównych jego składowych, tj.:

- agregatu zaopatrzenia rolnictwa,
- agregatu rolnictwa, w znaczeniu produkcji surowców pochodzenia rolniczego,
- agregatu przetwórstwa i dystrybucji żywności, obejmującego przemysł spożywczy i handel żywnością.

Z uwagi na tak rozległe odwołania w literaturze krajowej przyjęto zasadę wymiennego stosowania pojęcia „agrobiznes” i „gospodarka żywnościowa” [Niewiadomski 2003, s. 10; Urban 1998; Woś 1996].

Przedstawiony zestaw definicji wskazuje jednoznacznie na niezwykle szeroki zasięg dziedziny agrobiznesu. Nie poprzestając na tym, podejmuje się próby określenia roli poszczególnych ogniw gospodarki żywnościowej, podając, że „...nowoczesne zmodernizowane przetwórstwo można uznać za lokomotywę rozwoju całej

go agrobiznesu” [Mrówczyńska 2000, s. 149-155]. Nie oznacza to bynajmniej, że rolnictwo ma znacznie mniejszą wagę niż pozostałe elementy gospodarki żywnościowej. W przytoczonym kontekście jest ono jedynie elementem, który należy wzbogacić o składnik przetwórstwa z zamiarem zwiększenia konkurencyjności. W tym celu wskazywane są i czynione w ostatnim czasie starania, aby zarówno przetwórstwo, jak i dystrybucję żywności włączyć w sferę rolnictwa. Funkcjonujące w tym względzie koncepcje tzw. ułokalnienia agrobiznesu, czyli uczynienia go „bliższym”, podkreślają możliwość przejścia w ten sposób przez lokalne środowisko wartości dodanej, wyprowadzanej dotychczas przez zewnętrznych pośredników poza daną społeczność [Stanton 2000, s. 173-187]. Fakt nasilającej się dominacji korporacji międzynarodowych wydaje się dostatecznym motywem dla tego rodzaju działań. Poza tym istnieje jednak jeszcze wiele innych przesłanek przemawiających za potrzebą nowego podejścia do całego zagadnienia. W sytuacji przenoszenia rywalizacji konkurencyjnej na poziom globalnych korporacji, zajmujących się przemysłowo przygotowywaniem żywności, dział agrobiznesu podlega pewnej transformacji. W wyniku przejmowania dużej części rynku żywnościowego przez zorganizowanych producentów światowych zawodów rolnika gospodarującego w sposób zrównoważony traci swoje pierwotne znaczenie. Efektem dominacji globalnie zintegrowanych przedsiębiorstw jest zmniejszenie dochodów rodzin rolniczych. Następstwa tego ujawniają się także na wsi, która stanowi miejsce zamieszkania większości rolników. W ten sposób wszelkie wynikające stąd niedogodności społeczne zaczynają stopniowo stanowić zauważalny problem w polityce rozwoju obszarów wiejskich. Przejawia się on w różnych, niespotykanych do tej pory, niekorzystnych zjawiskach, m.in. wyludnianiu terenów górzystych, porzucaniu dotychczasowej zrównoważonej metody gospodarowania, narastaniu obszarów biedy i ubóstwa na wsi. Wymienione skutki społeczne związane z upowszechnianiem przemysłowych metod wielkoobszarowej produkcji rolnej mają charakter kosztów strukturalnych. Równocześnie, na skutek globalizacji, ujawniają się także konsekwencje, które w dużym stopniu oddziałują ujemnie na stan środowiska naturalnego.

W obliczu tak rysującego się obrazu rzeczywistości powstaje pytanie o możliwość przeciwdziałania negatywnym efektom poprzez integrację przedsiębiorstw. Potrzeba taka wypływa z istnienia prymatu megakorporacji rolniczych, przy równoczesnym braku ochrony pojedynczego producenta żywności. Wszelkie proponowane w tym względzie rozwiązania są sugestiami na przyszłość i w niektórych przypadkach stanowią raczej *foresight* w zakresie rozwoju terenów rolniczych jako podstawowego składnika i bazy agrobiznesu. Ostatecznie sprowadzają się one do wykazania, że najlepszym rozwiązaniem jest promowanie gospodarowania społecznie i ekonomicznie zrównoważonego.

Zgodnie z tym punktem widzenia warto na samym początku skierować się ku dostępnym już propozycjom poprawy sytuacji konkurencyjnej małych i średnich przedsiębiorstw w agrobiznesie, a przede wszystkim rolnictwa.

W kontekście nieuniknionej integracji przedsiębiorstw z obszaru gospodarki żywnościowej warto także zasugerować najlepsze podejście do realizacji całokształtu działań. Najważniejszym wyzwaniem na przyszłość będzie takie prowadzenie współpracy, aby generowała ona korzyści społeczne i środowiskowe, a równocześnie była realizowana w duchu ekorozwoju.

Przewidywania co do przyszłościowej struktury rolnictwa zakładają wykształcenie, w najbliższych dwudziestu latach, trzech podstawowych jego sektorów: rolnictwa komercyjnego, wielofunkcyjnego i socjalnego. Najcenniejsze walory wśród tych trzech wymienionych zachowuje rodzinne rolnictwo wielofunkcyjne. Zakłada się, że będzie ono stanowiło model korzystający z ochrony zewnętrznej Unii Europejskiej i z pomocy w postaci programów wsparcia rynkowego i programów strukturalnych. Wielofunkcyjność znajdzie wsparcie w zakresie dywersyfikacji produkcji, agroturystyki i przetwórstwa, usług oraz publicznych i krajobrazowych funkcjach obszarów wiejskich. Promowana idea zrównoważonego rozwoju przyczyni się także do uzyskania wysokojakościowych produktów rolnych, co przełoży się na pozytywny wizerunek gospodarstw w Polsce. Dzięki tym tendencjom wzrośnie także oferta produktów lokalnych i regionalnych [Adamowicz 2005].

Perspektywy zaakceptowania przywołanego modelu rozwoju tego ogniwa agrobiznesu są istotne i realne w zestawieniu ze stwierdzeniami, iż „globalizacja paradoksalnie może zwiększyć społeczną (i indywidualną) potrzebę zakotwiczenia lokalnego” [Zegar 2005].

W licznych opracowaniach na ten temat stwierdza się, iż receptą na zwiększenie konkurencyjności jest generowanie nowych miejsc pracy poza rolnictwem. Podaje się, że „warunkiem poprawy efektywności ekonomicznej obszarów wiejskich jest koncepcja wielofunkcyjnego ich rozwoju, oznaczająca przesunięcie zasobów pracy do innych działów gospodarki, tworzenie alternatywnych dla rolnictwa miejsc pracy, a w konsekwencji zmniejszenie bezrobocia” [Woźniak 2002]. Inne korespondujące poglądy zaznaczają, że „rozwój ekonomiczny wsi nie może być oparty tylko na rozwoju rolnictwa. Siłą napędową na obszarach wiejskich może być przedsiębiorczość pozarolnicza” [Marks 2002].

Inny aspekt wsparcia budowania przewagi konkurencyjnej w sferze agrobiznesu wynika z funkcjonującego w literaturze przedmiotu przekonania, iż proces integracji jest nieuniknionym składnikiem globalizacji. W związku z tym stwierdza się, że „jednym z przejawów zglobalizowanej gospodarki są fuzje oraz przejęcia przedsiębiorstw. Pozycja lidera rynkowego jest utożsamiana z jednostką przejmującą inne jednostki lub dyktującą warunki fuzji z mniejszymi partnerami. Przedsiębiorstwa rolnicze nie stanowią w tym procesie grupy odosobnionej. Ich ściśle powiązanie z przemysłem spożywczym, który w ostatnich latach notował wiele procesów przejęcia oraz łączenia przedsiębiorstw, powoduje, że również ta grupa przedsiębiorstw wykształciła liderów oraz jednostki narażone na przejęcie” [Pietrzak, Lewińska 2003].

W odpowiedzi na zaznaczające się tendencje podejmowane są przez samych rolników próby obrony, wyrażające się w działaniach integracyjnych. Wynika to stąd, że „integracja pionowa i pozioma poszczególnych ogniw agrobiznesu współprzyczynia się do zmodernizowania i zrekonstruowania rolnictwa, które dzięki temu ma wyższe dochody, zwłaszcza większy popyt na towary i usługi oferowane przez wiejską sieć handlową i usługową” [Mrówczyńska 2000, s. 149-155].

Niepokojące byłoby jednak zrealizowanie się scenariusza wykształcenia rolnictwa komercyjnego w miejsce dotychczasowych światowych korporacji rolnych wraz z wszystkimi ich negatywnymi cechami. Z kolei wariant utworzenia odmiany rolnictwa wysokotowarowego i skomercjalizowanego, charakteryzującego się dużym stopniem koncentracji i integracji wertykalnej oraz horyzontalnej, byłby do zaakceptowania w sytuacji przestrzegania podstawowych założeń zrównoważonego gospodarowania. Opcja takiego rozwoju stanowiłaby najlepszą z optymalnie możliwych. Prowadzone jednak w tym duchu gospodarowanie musiałoby przyjąć reguły rolnictwa zintegrowanego, wyrażające się m.in. w przyjęciu dobrej praktyki rolniczej i precyzyjnym stosowaniu nakładów pochodzenia przemysłowego [Wilkin, Budzich-Szukała, Saloni 2005].

3. Zakończenie

Przytoczone sugestie możliwych kierunków transformacji rolniczego ogniw agrobiznesu w warunkach integracji potwierdzają korzyści z tym związane. Rozważając jednak ekonomiczną efektywność, należy równocześnie mieć na uwadze potrzebę zachowania – w całym procesie dochodzenia do osiągania przewagi konkurencyjnej – bardziej uniwersalnych reguł postępowania. Streszcza się je w promowanej na całym świecie koncepcji „zrównoważonego rozwoju”. Jedynie taki model gospodarowania zapewni integrującym się przedsiębiorstwom sektora rolniczożywnościowego właściwe oddziaływanie na obszary wiejskie, stanowiące bazę wytwórczą całego agrobiznesu. Duża rola takiego podejścia wiąże się głównie z tym, że od stanu przyrodniczego tych obszarów zależy przyszłościowa wydajność produkcji rolniczej i dobrostan następnych pokoleń.

Literatura

- Adamowicz M., *Zjawiska i procesy globalne a rozwój wsi i rolnictwa w Polsce*, [w:] *Polska wieś 2025*, red. J. Wilkin, Fundusz Współpracy, Warszawa 2005.
- Cramer G.L., Jensen C.W., *Agricultural Economics and Agribusiness*, John Wiley and Sons, Inc., New York-Chichester-Brisbane-Toronto-Singapore 1994.
- Davis J.H., Goldberg R.A., *A Concept of Agribusiness*, Research Division, Harvard Business School, Boston (Mass.) 1957.

- Funkcjonowanie agrobiznesu*, red. J. Fereniec, Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach, Siedlce 1994.
- Marks R., *Gospodarka i przedsiębiorstwa rolnicze wobec wyzwań gospodarki rynkowej*, [w:] *Agrobiznes 2002. Przemiany w agrobiznesie i obszarach wiejskich oraz ich następstwa*, red. S. Urban, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej nr 941, t. 2, Wrocław 2002.
- Mrówczyńska A., *Rozwój agrobiznesu jako przesłanka zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. 2, z. 4, red. B. Klepacki, P. Gradziuk, T. Hunek, M. Sznajder, F. Tomczak, W. Ziętara, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu t. 2, z. 4, Warszawa-Poznań-Zamość 2000.
- Niewiadomski K., *Agrobiznes, podstawowe zagadnienia z elementami marketingu*, Wyd. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania, Białystok 2003.
- Pietrzak B., Lewińska A., *Wybrane zagadnienia wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw rolniczych*, [w:] *Agrobiznes 2003. Jakość jako podstawowy instrument konkurencyjności w agrobiznesie*, red. S. Urban, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej nr 983, t. 2, Wrocław 2003.
- Stanton J.V., *The Role of Agribusiness in Development: Replacing the Diminished Role of the Government in Raising Rural Incomes*, „Journal of Agribusiness” 2000 vol. 18 nr 2 (Spring).
- Urban S., *Marketing produktów spożywczych*, Wyd. AE, Wrocław 1998.
- Wilkin J., Budzich-Szukała U., Saloni J., *Wizja rozwoju polskiej wsi – elementy wspólne i różnicujące. Próba syntezy*, [w:] *Polska wieś 2025*, red. J. Wilkin, Fundusz Współpracy, Warszawa 2005.
- Woś A., *Agrobiznes, makroekonomika*, Wyd. Key Text, Warszawa 1996.
- Woźniak M., *Aktywizacja mieszkańców wsi jako obraz pozytywnych przemian na obszarach wiejskich na przykładzie mikroregionu „Dolina Strugu”*, [w:] *Agrobiznes 2002. Przemiany w agrobiznesie i obszarach wiejskich oraz ich następstwa*, red. S. Urban, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej nr 941, t. 2, Wrocław 2002.
- Zegar J., *Z czego będzie się utrzymywać ludność wiejska za 25 lat? Proces dywersyfikacji ekonomicznej na obszarach wiejskich*, [w:] *Polska wieś 2025*, red. J. Wilkin, Fundusz Współpracy, Warszawa 2005.

THE CONDITIONINGS AND THE NEED FOR AGRI-FOOD SECTOR ENTERPRISES INTEGRATION AND THE DOMINATION OF GLOBAL CORPORATIONS

Summary

The aim of this paper was to present a need for integration process in sector of agri-food enterprises. The main reason to make this is dominating position of global corporations. The emerging conclusions suggest that it is necessary to include into the process of integration the principle of sustainable development.